

megzenésített verseket adnak elő, ám a beszámolómban jó ha egy mondat jut nekik: az esten Csertáék muzsikáltak. Ezúttal szeretném őket megénekelni. Legutóbb a Bokros János emlékkönyv bemutatóján hallottam az apát és fiát, zengték a Bokros-verset és refrénjét: "Föl-építjük a templomot!" Cserta Gábor ezt a lírai költeményt az elsők között zenésítette meg. Bakonyi István hívta fel rá a figyelmét, s mivel remekül sikerült, a Vörösmarty Társaság költői estjeit gyakran gazdagította,

színesítette ének és zene.

Míg a zongorára kerülnek a hangszerszámok, a ház aszszonya illatos feketekávéval kínál. Balázs a sublót fiókjából varázsolja elő a töröksípót, a tárogatót és társait. Egy zenész családban - stílusosan - a fiókos szekrényében nem zoknik és alsónemük laknak, hanem zene-szerszámok. Mutasd meg a hangszerszámodat, és megmondom, ki vagy - próbálok tréfálkozni, de Balázs esetében csak annyit tudtam kiokoskodni, hogy sokoldalú muzsikus, aki a népzene-től a klasszikus muzsikán és a jazzon át a világzenéig mindent játszik. Az apa büszke fiára, mert belőle profi zenész lett. Neki csak mérnöki diplomája van, Balázs viszont a Kodály gimázium és a Lausmann szakközépiskola után elvégezte a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem jazz-szaxofon szakát, majd népi-fúvós tanszakon is diplomát szerzett. Tanít a Hermann László Zeneiskolában és a Hang-Szín-Térben.

- Szerencsém volt, mert kis kölyökként a családban ölelt körül a zene, később a legjobb mesterektől tanulhattam, például Muck Ferentől, Borbély Mihálytól, Elek Istvántól, Csávás Attilától. Példaképem Sonny Rollings, de még van néhány, akinek a bűvkörében élek - mutat rá a falon lévő világnagyságok dedikált fotóira. Balázs számos formációban játszik klasszikusokat, szenvedélyes jazzt, nép- és világzenét.

- Fabula Rasa, Szaxophone Quartet, Modern Art Orchestra, New Soul Band... - sorolja az együtteseket, amelynek tagja. Ez lehet az igazi zenei Babel tornya? Ebből tanulhatja meg, hogyan és mit tanítson, hogyan teremthető új ritmus és rend, miután különböző zenei világok lépnek frigyre, s leomlanak az elválasztó falak, amiről azt hittük örökké állni fognak? Talán azt is meg tudja értetni tanítványaival, közönségével, hogy zené-

jén keresztül minden régi és új életformát, minden kultúrát meg lehet ismerni, érteni és szeretni? Példája azt is igazolja, hogy a népzene és a tudászene, a hagyományos meg a megkomponált, strukturált muzsika kölcsönhatásban él, egymásra építkeznek. A klasszikus és a populáris kultúra keverékében élünk, de nagyon nem mindegy, hogy milyen minőségű zenészek milyen minőségben házasítják, keverik nekünk a zenét.

A falakat nem csak zenei nagyságok, családi fotók is ékesítik. A Palotaváros több mesterét e család elei adták, volt köztük kalapos, kefekötő, ács, de még híres focista is. A női ág felsővárosi, a Cserta-familia ősei járszok. A gének zenés-táncos keveredéséből négy gyermek született: Gábor néptánc-pedagógus, Judit óvónő, aki fiúunokával ajándékozta meg a famíliát, a legfiatalabb, Kata üzleti főiskolát végzett. Balázs, aki 29 éves ország-világ-zenész, a diploma-koncertjén klarinétozott és táncra perdült, mert néptáncos múltja is van. Járja az országot, a fesztiválokat, a színpadokat, még a pecázásra sem jut elég ideje.

TURJÁK ILDIKÓ

EGYHÁZ ÉS BOKOR...

Lehet-e nyilvánosság a magyar katolikus egyházban?

Ki tudja, miért, alig-alig esik szó arról, hogy mi történt az utóbbi negyven évben az egyházakkal. Arról pedig egyáltalán nem lehet tudni és hallani, hogy e történetek miféle, mindmáig kiheverhetetlen követ-

kezményekkel jártak az egyházak életére. Hallunk, olvasunk a pártok szétzilálásának, megszüntetésének módszereiről, eszközeiről és következményeiről. Kezdenek ismertté válni ugyanezek a tények a civil társadalomban oly jelentős szerepet betöltő egyesületek vonatkozásában is. Igaz, e tények éppen az egykori pártok és egyesületek egykori tagjai jóvoltából kerülnek napvilágra. Elemzésüket, s az abból mára érvényes konklúzió levonását is az események részesei, szenvedő alanyai végzik el.

Úgy tetszik, hogy az egyházakra vonatkozóan sem történhet másként. Kinek-kinek a saját közvetlen vagy közvetett tapasztalatiismereti anyagából kell felszínre hoznia a maga egyházára vonatkozó tényeket, elvégezni azok elemzését, és levonnia a szükséges konklúziókat. A katolikus egyház tagjainak a katolikus egyházat érintő múltbeli, de árnyékát a jelenbe is átvetítő történetekkel kell szembesülniük, s azokat a nyilvánosság elé tárniuk. Csakhogy az egyházak sem belső, sem külső

indítást nem érznek arra, hogy közelmúltjuk napjainkig ható szomorú tényeivel szembesüljenek.

Valóban nincs rá igény, nincsen érdeklődés e téma iránt? Nem gondolhatjuk. Sokkal inkább kell azt gondolnunk, hogy az egyházak maguk az akadályai annak, hogy nyilvánosságra jussanak az egyházakat ért károsodások. Még a kommunista mozgalomnál is nehezebb ugyanis az isteni tekintélyre hivatkozó társaságoknak elismerniük, hogy önhibájukból és/vagy az erőszak kényszerítő erejéből küldetésüket nem vagy csak egészen töredékesen tudták teljesíteni.

Nézzük tehát a tényeket-a katolikus egyházat az elmúlt évtizedekben többször is az egyházi és nem egyházi sajtó botránykrónikáinak szereplőjévé lett, *Bokor* néven ismertté vált katolikus *bázisközösség* szemüvegén át.

1945 februárjában egy horvát jezsuita érkezett a debreceni piarista gimnáziumba. Rövid idő (kb. 30-40 nap tartózkodás) alatt négy csoportot hozott létre, mondván, eljön az idő, amikor az egyház csak ilyen kis csoportokban lesz képes tovább élni. Amikor eltávozott, a rend egyik fiatal tanárát bízta meg munkájának folytatásával. Bulányi György vállalta a számára teljesen újszerű és ismeretlen munkát. Mégpedig rendi és püspöki előjáróinak tudtával és engedelmével. Mindszenty hercegprímás közvetlenül letartóztatása előtt azt mondta e munkára: „Tegye, tanár úr, azt, amit előjárói mondanak. Egyébként az egyháztörténetet nem azért tanulunk, hogy régiségtani ismereteinket gyarapítsuk. Párttitkárok sohasem határozhatják meg az egyház feladatát.”

Az egyház és a Bokor

A rendi előjárók és püspökök támogatását bizonyítja, hogy még 1950-ben is — a már várható üldözés miatt titkos — lelki gyakorlatait az *Actio Catholica* székházában tarthatta az igen hamarosan országossá növekedett mozgalom. Íme a *Bokor* korai, rövid története. S most tekintsünk a magyar egyház 1950-nel kezdődő történetére.

1950. augusztus 7-én Rákosi kényszerítésének engedve — a pápa kifejezett parancsa ellenére — a püspökök megkötötték az állammal a megállapodást. Azt a megállapodást, amely ellenkezik az egyházjoggal, és a lehetetlenülésig gúzsba köti az egyház élettevékenységét napjainkban is.

A püspöki kar az egyház életét próbálta megmenteni a megállapodás aláírásával. A megállapodást aláíró püspöki kar élén álló dr. Grósz József kalocsai érsek fél évvel később maga is börtönbe került, 15 évi fogságra ítélték. Az állam tombolt, és azt állította, hogy nemcsak Mindszenty, hanem Grósz is összeesküdött ellene. A püspökök megbízhatatlanságára hivatkozva most már minden püspöki aulába beültették a hatalom embereit. Tudtuk nélkül egy levél sem mehetett ki onnan, és nem juthatott be oda. Az ordináriusoknak meg kellett szakí-

taniuk a kapcsolatot azokkal, akik nem engedelmestek az állammal, akik nem voltak békepapok. A püspökök papjaikat jó és rossz papokra kényszerültek felosztani. A rosszak, az imént említett engedetlenek valójában a püspökök szimpátiáját és hallgatólagos támogatását bírták. A jók viszont az államhatalom szempontjait képviselték, s ennek végrehajtására kényszerítették az immár gyakorlati tapasztalatok alapján helyzetük súlyos-életveszélyes voltát felismerő ordináriusokat. Kezdetét vette ezzel a magyar egyház sajátos keresztútja, helyesebben tragikomédiája. Úgy, amint ezt egy később 14 évi börtönbüntetésre ítélt fiatal pap bölcs előrelátással megjövendölte: „Mostantól kezdve egyházi, azaz hierarchikus segítségével folytatják az egyházüldözést.”

1957-ben a szabadlábra került Grósz József vezetésével a püspöki kar „haladó”, azaz internálást, börtönt nem kockáztatott tagjai kollektíve beálltak a békepapi mozgalomba, ámbár 1965 novemberében e mozgalom fő képviselőit felfüggesztette a pápa. Néhány hónap múlva azonban már püspökök álltak e mozgalom élén, s az akkori Vatikán szemével nézve már csak a bázisközösségek engedelmestek a pápának. E lépés következtében a bázisközösségek az egyik, a püspöki kar egy másik táborba kerültek.

E kiscsoportok 1961 elején élték át harmadik nagy letartóztatási hullámukat. 120 személyt tartóztattak le, papokat, s a laikusok sorából férfiakat és nőket. S ekkor a magyar püspöki kar nyilatkozatot tett közzé 1961. március 7-én a sajtóban, és megparancsolta papjainak, hogy a vasárnapi istentiszteleten olvassák fel azt. A nyilatkozat azt hozta az egész világ tudomására, hogy a letartóztatottak nemcsak az állam, hanem az egyház ellenségei is. A nyilatkozat időpontjában a letartóztatottak még nem voltak elítélve. Az ellenük eljáró hatóságok mondhatták tehát a letartóztatottaknak: a püspököt már elítélt téged.

Lehet, hogy a püspöki kar egyes tagjai maguk is csak az újságból értesültek arról, hogy ilyen nyilatkozatot tettek, mint ezt egyikük később állította. Az akkori püspöki karból azonban mind a mai napig senki sem cáfolta meg az 1961-es nyilatkozatot. Sőt az idáig megtett úthoz, ha késve is, de megérkezett a vatikáni jóváhagyás. 1964 szeptemberében részleges megállapodás jött létre a magyar állam és a Vatikán között. A rá következő napokban a pápa érsekké nevezett ki olyan ordináriusokat, akik négy és fél évvel korábban nyilvánosan és világosan elítélték a magyar egyház 120 hitvallóját.

Itt meg kell szakítanunk a magyar egyház történetét. Vissza kell tekintenünk a *Bokor* néven ismert katolikus bázisközösség történetéhez, amelyet születése pillanatában, 1945—46-ban hagyunk el.

E történet két fejezetre oszlik. Az* 1951-ig terjedő időben az akkori egyházi előjárók kedves gyermeke volt a *Bokor*, amelyet az egyes előjárók vérmérséklete és a politikai nyomás súlyosságának függvényében a hierarchia nyíltan vagy hallgatólagosan élni engedett

vagy támogatott.

1951-ben Bulányi György piaristát, a mozgalom vezetőjét és több társát letartóztatták. Őt életfogytiglanra, társait sokéves börtönbüntetésre ítélték. 1960-ban Bulányi amnesztiával szabadult, és ismét nekifogott a történelmi viharok által megtépázott nyájának összegyűjtéséhez, illetve az elveszettek helyébe újak kereséséhez. A hatvanas évek második felében már ismét élt három közösség. A következő évek során a közösségek száma szolidan ugyan, de évről évre gyarapodott. Tagjaik a mozgalom első életszakaszához hasonlóan komoly hitvalló életre törekedtek, személyes ismeretségi körükben, plébániákon erőteljes apostoli tevékenységet folytattak.

Munkájuk jótékony hatása egyes egyházközösségek életében mind a mai napig érződik. Annak ellenére érezhető ez a hatás, hogy az elkövetkező események a Bokor apostoli törekvéseit egyre inkább gátolták.

Most pedig visszatérünk a magyar egyház történetéhez. 1970-ben került sor a bázisközösségek elleni utolsó perre. 1975-ben a magyar kormány aláírta a helsinki egyezményt. Ez fordulópontot jelentett: a közösségi munka, amelyért két évtizeden keresztül százak és százak vállaltak magukra hosszú és nehéz börtönbüntetést, mostantól már az emberi jogok közé tartozott. Ekkortól kezdve már nem tartóztattak le ezért senkit. Az állam kezéből kiesett a bázisközösségek ellen idáig használt fegyver. Más, hatékony eszközt kellett találnia.

1973-ban a Szentszék megüresedettnek nyilvánította Magyarország primási székét, mivel a 81 éves Mindszenty bíboros száműzetésben élt. A Szentszék a következő évben Lékai László veszprémi püspököt esztergomi apostoli adminisztrátorrá, majd két évvel később. 1976-ban Magyarország primásérsekévé nevezte ki. Még ugyanabban a hónapban az esztergomi papi szeminárium egyik tanára — Dr. Szendy, akit néhány év múlva kineveznek Veszprém püspökévé — eretneknek bélyegezte Bulányi teológiai tanításait. S ezzel ismét a Bokor történetéhez kanyarodunk vissza.

Bulányi a hír vételére sietve felkereste Dr. Szendyt, és letette asztalára hatkötetes művét, kifejezetten azzal a kéréssel, hogy Lékai bíboros vizsgálja meg, mi eretnokség van abban. Néhány hónap múlva az említett könyvek azzal a szóbeli üzenettel kerültek vissza hozzá, hogy Dr. Szendy betegsége miatt nem tudta tanulmányozni őket.

Ugyanez év kora őszen a magyar piarista tartományfőnök arról értesítette Bulányit, hogy Lékai primás felkereste őt, és arra kérte, hogy a piarista generális által hívassa ki Magyarországról. Bulányi tüstént írt a primásnak, és megkérdezte tőle, miért nem szól hozzá közvetlenül, ha valami kifogása van ellene. Levelére nem kapott választ. Ugyanez év (1976) decemberében a primás a püspökkari konferencián Dr. Szendy egy írását osztotta szét püspöktársai között, a következő cím-

mel: „Bulányi Györgynek valószínűleg hiányos teológiai műveltségéből származó tanításai'. f*.” Ezenkívül a primás minden ordináriusnak egy listát adott át, amely egyházmegyéik „bulányista” papjainak nevét tartalmazta azzal a kéréssel, hogy egyházi büntetéssel sújtsák őket. Mind a püspökök, mind mások előtt teljesen világos volt, honnan kapta a primás ezt a listát.

Még ez év decemberében mintegy 25 személy, a Bokor közösségének túlnyomórészt laikus tagjai egyenként vagy hármas-négyes csoportokban audienciát kértek és kaptak a primástól. Előadták a primásnak, hogy Bulányi tevékenységét az országban szükségesnek tartják, mivel a kisközösségi munka révén tartották meg, illetve nyerték vissza hitüket. Hivatkoztak az új „Evangélii Nunti- andi” kezdetű enciklikára, melyben a pápa a bázisközösségeket az egyház reménységeinek nevezi. A primás azt válaszolta nekik, hogy az enciklika ezen numerusa és állítása Magyarországra nem érvényes. Kifejtette nekik, hogy a jövőben nem lesz lehetőségük plébániákon lelkigyakorlatot tartani, mert ez tilos. Korábban ugyanis egyes plébániák erre lehetőséget adtak. Végül az öt felkeresők egy fiatalabb csoportjának szelíden és megértően azt mondta: maguk jót akarnak, túlságosan is jót, ez azonban Magyarországon nem lehetséges. A következő napokban a primás ezen látogatóit a rendőrség írásban értesítette, hogy útlevelüket elveszi, mert külföldre utazásuk „közérdeket sért”. Néhányan fellebbeztek. A válasz elutasítás volt, megerősítve az elvételkor adott indokot.

A „kis lépések” útján

Az összefüggések túlságosan is világosak voltak. Senkinek sem lehettek illúziói. A Vatikán „keleti politikája” értelmében — s ez a politika gyökeresen különbözött a korabbitól — olyan primás került a magyar katolikus egyház élére, aki világosan és tudatosan járta a maga útját. A totális állam nem tűri a kiscsoportokat, ha nem képes ellenőrizni őket. A hierarchiának kell megsemmisíteni őket. Ellenértékként ezért az egyház az államtól engedélyt kaphat olyan egyházi tevékenységekre, melyek az állam számára nem veszélyesek. Ez a „kis lépések” útja. Felmerül a kérdés: vajon ez az út az egyház számára jó üzlet-e? Úgy tűnik, a primás nem kételkedett ebben. Mások ellenben, így a Bokor közösségei is, úgy vélekedtek, hogy a hierarchia végletesen rossz üzletet kötött, amikor az elmúlt évtizedek egész mártír-hitvalló vonalát kívánta saját kezűleg kioperálni az engedményekért cserébe a magyar egyház testéből.

1977 januárjában a kalocsai érsek indítására a bíboros magához hívatta Bulányit, és a konfliktusfeloldó szándékúnak mondott beszélgetésben közölte, hogy tudomása szerint Bulányi csoportjait és lelkigyakorlatait több seminarista is látogatja. Ezért ezeket nem fogja felszentelni. Második alkalommal, mint egy, a Bulányit elítélni hivatott egyházi törvényszék elnökeként találkoztak egymással. Noha a primás támadásainak éle főleg Bulányi személye és a hozzá tartozó kiscsoportok

ellen irányult, mégis „fekete bárány” volt számára a kiscsoportok minden fajtája. A kivételes figyelem annak köszönhető, hogy a magyarországi közösségek létrehozásában az állam kezdeményező szerepet tulajdonított Bulányinak. Ugyanakkor tőle függetlenül mellette is és utána is voltak számosan, akik az egyház tovább élésének útját ugyancsak közösségek létrehozásában látták. Ezek a kiscsoportok nem részesültek a Bokorhoz hasonló, korántsem örvendetes, kitüntető figyelemben, de egyik-másik támadás kifejezetten ellenük irányult. A püspöki kar egyik körlevele a „Regnum Marianum” ellen szólt, a másik a Bokor ellen. A késői hetvenes években a Regnumhoz tartozók még nem sejtették, hogy hamarosan ők lesznek a „jó kiscsoportok”.

Közben azonban új események következtek, és ezért az államnak és a primásnak új oldalt kellett nyitniuk kiscsoport-politikájukban. 1979 szeptemberében a Bokor egyik tagja, Dr. Merza József, egy magas képességű matematikus, négy gyermek apja, negyvennyolcadik életévében behívót kapott katonai szolgálatra. Harminc évvel korábban találkozott a Bokor bázisközösséggel. A Bokor közösségeiben ekkorra egyre követelődzöbben jelentkező felismerés a jézusi „szeressétek inkább ellenségeiteket” parancsra vonatkozóan tette indította őt. A hatóságoknak írásban bejelentette, hogy lelkiismerete nem engedi meg a katonai szolgálat teljesítését. Abszolút ellentmondásban van ugyanis az ellenségszeretet parancsával, ha egy keresztény bármely okból megöli embertársát, vagy ennek jövőbeli elkövetésére esküt tesz (katonai eskü), s az erre való felkészülés céljából katonai kiképzésben vesz részt. A bejelentést követően letartóztatták és elítélték. Az esetről a Bokor értesítette a püspöki kart. Semmi választ nem kapott ugyan, de a primás Paskai püspöktől, a püspöki kar teológus szakértőjétől véleményt kért az esetről. Paskai elkészítette *Nézet* címen összefoglalt véleményét: „Az egyetemes keresztényi lelkiismerettel nem áll ellentétben a katonai szolgálat... pillanatnyilag az erő csökkentése az egyik oldalon az erőszak növekedését vonná maga után a másik oldalon.” A következő években ezek a teológiai gondolatok gyakran hallhatók a primás szájából.

Bár az akkori magyar politikai gondolkodás számára a kisközösségek léte változatlanul kellemetlen volt ugyan, de még sokkal inkább kellemetlennek és veszélyesnek találta a lelkiismereti szolgálatmegtagadás eddig hazánkban ismeretlen precedensét. Az amúgy is kivételes figyelemmel kísért Bokor volt ismét az úttörő.

Ezt követően a pápa 1980 húsvétján levelet intézett a magyar katolikusokhoz. E levél a kiscsoportokat is megemlítette a katekézis lehetséges és ajánlott formái között. A primás szemlélete, hogy az „Evangelii Nuntiandi” 58. pontja nem érvényes Magyarországra, többé nem tartható. Fél év múlva az *II Regno* folyóiratban megjelent tehát egy nyilatkozata: Magyarországon van-

nak „jó” bázisközösségek, amelyek tisztelik a hierarchiát, és vannak „rosszak”, melyek nem tisztelik a hierarchiát, és megtagadják a katonai szolgálatot. A Regnum Marianum kiscsoportjai a jók, a Bokor kiscsoportjai a rosszak. Kész az új platform.

A két közösség, a Regnum és a Bokor az elmúlt évtizedekben ugyanannyit szenvedett, a Regnum talán többet is. Kapcsolatuk testvéri volt. 1981 pünkösdjén, a Regnum által évről évre megtartandó ifjúsági találkozón. Nagymaroson másodízben vett részt a primás. (Előzőleg az 1980-as pápai levelet követően jelent meg.) Közölte azonban, hogy az ünnepi misén csak akkor koncelebrál az ott megjelenő papokkal, ha azok a mise előtt hajlandók aláírni az általa írásban lefektetett teológiai nézeteket. A Regnum ekkor azt képviselte, hogy inkább eltekint az ifjúsági találkozó megrendezéséről, mert e feltétel teljesítése megtöri a magyarországi kiscsoportok egységét. A primásnak engednie kellett. A következő évben azonban, 1982-ben, fél órával a mise előtt kijelentette, hogy Bulányival, valamint egyházmegyéje másik, Bokorhoz tartozó papjával, Kovács Lászlóval nem hajlandó koncelebrálni. Döntését tudomásul kellett venniük. A Regnum papjai közül egyesek nem öltöztek be, a többség azonban koncelebrált a primással. Végre úgy tűnt, megtört a kiscsoportok egysége.

A jó és rossz kiscsoportok megkülönböztetésében a primás és az Állami Egyházügyi Hivatal tökéletes összhangban volt. Az utóbbi vezetője szokatlanul új hangot ütött meg. Azt mondta, hogy az egyházban mindig is voltak kiscsoportok. Az számára teljesen érthető, ez az egyház belső ügye. Az állam számára csak egy a fontos: a kiscsoportoknak el kell ismerniük az állam törvényeit.

Ugyanennek az időszaknak az eseménytörténetéhez tartozik, és magyarázatul szolgálhat a következő: 1981. szeptember 6-án a primás ünnepélyes prédikációt tartott a magyar történelem katonahőseiről, és a katonai szolgálat megtagadóit félrevezetőknek és félrevezetetteknek nevezte. Három nap múlva felfüggesztette, és ezenfelül félévi kényszertartózkodásra ítélte káplánját, Kovács Lászlót, aki az előző augusztus folyamán 700 fiatal számára egy más jellegű prédikációt tartott. Kovács prédikációjában a kicsiny, szegény és fegyvertelen Jézust, és nem pedig a katonákat dicsérte. A büntetés indoklása: Kovács a prédikációhoz nem rendelkezett az illetékes ordinárius engedélyével.

Az igazság az, hogy az ifjúsági találkozó előestéjén az ÁEH telefonált az ordináriusnak: akadályozza meg Kovács prédikációját. Kovács a büntetés ellen fellebbezett a Szent Klérus Kongregációhoz. A mai napig nem kapott választ.

A következő hónapban egy másik. Bokorhoz tartozó papot függesztettek fel, Gromon Andrást. Ő is prédikált, mégpedig így: mivel a primás prédikációja a katonahősökről a katolikus újságokban is megjelent, kötelességemnek tartom, hogy közöljem a hívőkkel, hogy a

prímás prédikációja nem áll összhangban Jézus hegyi beszédével. Gromon András már minden egyházi peres eljárás nélkül függesztette fel püspöke.

A büntetések miatti botrány és felháborodás hullámai egészen a Csendes-óceánig csaptak. A magyar püspöki kar illetékesének a külföldi sajtóban kellett nyilatkoznia, hogy a szolgálatmegtagadásra vonatkozó II. vatikáni zsinati tanítással a magyar püspökök is egyetértenek. Hogy a Bokor ellen kezdett harc tovább folytatható legyen, a prímásnak ismét új utat kellett választania. Így tett.

Nyílt konfliktus a hierarchiával

1981 novemberében a prímás egyházi büntetés fenyegetése mellett „dialógusra” hívta Bulányit. Mivel a prímás négy teológiai professzor élén kívánt teologizálni, a párbeszédre Bulányi is négy társával jelent meg. Nem engedték be őket. A professzorok a helyszínen kérdéseket tettek fel Bulányinak, amelyekre ő rövid idő múltán írásban válaszolt. E válasz másolatát egyidejűleg a Hittani Kongregációnak is megküldte. A második ülésen a professzorok közölték, hogy más válaszokat kívánnak hallani. A prímás kijelentette, hogy ebben a dialógusban nincs helye a dialógusnak, mert ő és a professzorok hivatalból képviselik az egyház tanítását. Bulányi, belátván a dialógus képtelenségét, levélben tudósította a prímást, hogy a harmadik ülésen nem kíván megjelenni. Ugyanakkor vallomást tett tanításáról. E dialógusnak nevezett törvényszéki ülés után a püspöki kar az újságokban azt tette közzé, hogy Bulányi tanai eretnekek, ezért azokat vissza kell vonnia. Bulányi azt válaszolta, hogy semmi visszavonnivalója nincs. Nem tanítja ugyanis azt, amit az újságokban neki tulajdonítottak. Mivel azt, amit nem tanított, nem is vonhatta vissza, a püspöki karnak meg kellett büntetnie Bulányit. Amit 1951-ben az állam már elvett tőle — a nyilvános működés jogát — azt elvették 31 év után püspökei is.

A prímás megtalálta a biztos útját annak, hogy lehetlenné tegye a Bokort az egyházban. Az állam ideges a lelkiismereti szolgálatmegtagadások miatt, ezért azonban az egyház nem ítélt el senkit sem. Amire nem képes a morálteológia, arra legyen képes a dogmatika. A következő' vád, amelyet a négyévenként a pápánál teendő' szokásos látogatáskor fogalmazott a püspöki kar, így hangzott: „van azonban (ti. Magyarországon) a bázisközösségeknek egy másik fajtája, amely nemcsak engedetlen a hierarchiával szemben, hanem egyszerűen tagadja, hogy a hierarchia Krisztus akaratóból létezik; úgy vélik, hogy az egyház tanító hivatala gyakran tévedett, és hogy nekik inkább a bennük megszólaló Szentdéteknek, mint a hierarchia utasításainak kell engedelmessékedniük.”

A Bokorról van szó. A magyar egyház történetének ismertetése nélkül, a Bokor által képviselt tartalmak célzatosan sarkított, torzított megfogalmazásban hangzanak el. Nem történik ugyanis említés arról, hogy a

Bokor legmerészebb álmaiban sem képzel vezetők nélküli egyházat. Olyan egyházat álmodik, amelyben a vezetők valóságos vezetők. Jézus ügyének elkötelezett emberek, akik képesek Jézushoz, az evangéliumhoz vezetni társaikat, mert a rájuk bízottak bizalmát bírják. Olyan vezetőkről álmodik, akiket e bizalom által igazolt rátermettségük következtében vezetőtársaik is elfogadnak. Amíg azonban az értelem egykor talán valóra váló álmait álmodja, addig is tiszteletben tartja az egyház jelenlegi strukturális felépítettségét. Arról sem történik említés a püspöki kar beszámolójában, hogy a Bokor elveti ugyan az engedelmesség erény voltát, mely a profán és az egyháztörténet tanúsága szerint nemegyszer súlyos bűnök elkövetésébe sodort jóhiszemű embereket, ugyanakkor elképzelhetetlennek tartja a Szeretet világának valósulását anélkül, hogy ne ragaszkodnának egy másik, az engedelmességhez nagyon is közeli rokonságban lévő erényhez. Ez pedig az egymásra hallgatás, a belátás, a közös nevező keresésének, a lényegtelenben való engedékenységnak egyetlen szóval nehezen definiálható erénye. A célzatosan sarkított és torzított tolmácsolásnak a következménye: Róma érzékenyen reagált a közlésre.

1983 áprilisában megérkezett Budapestre az úgynevezett *első Casaroli-levél*. Ebben a vatikáni államtitkár röviden és világosan közli: a Bokornak engedelmessékednie kell. Hogy miben, azt a levél nem nevezte meg. Le kell tenniük a katonai esküt? Nem szabad plébániákon lelkigyakorlatot tartaniuk? Vissza kell vonniuk azt, amit nem állítottak? Ugyanis mindig ezek voltak az engedetlenség tárgyai. Választ a levél nem adott. A levelet a sajtóban rövidesen publikálták, majd félreértések elkerülése végett Lékai bíboros a *Magyar Kurír* 1983. XII. 15-i számában értelmezte is: „Casaroli Bulányi György atyát és társait az egyházat sértő visszaélései miatt elítéli...” 1986. január 31-én Ratzinger bíboros intézi a Bokor immár Rómáig felgörgetett ügye ellen a legkeményebb támadást. Felszólította Bulányit, hogy vonja vissza tanítását. Bulányi egy könyv terjedelmében válaszolt a Hittani Kongregáció bíborosának. Válaszolt, azaz nem vont vissza, hanem kifejtette azt, amit célzatosan sarkítottan és torzítottan juttattak a Hittani Kongregáció elé az ő tanításaként. Abból a célból juttatták oda, hogy a Hittani Kongregáció elítélje, s hogy ez az ítélet minden korábbinál súlyosabb akadályt jelentsen Bulányi és a Bokor magyar egyházon belüli tevékenysége elé. Bulányi válaszolt. E válasz egyik pontja interpunkció nélkül, fejezet címenként a következőképpen hangzik: „Az álmokat is el kell ítélni”. Lehet kérdés, lehet kijelentés, lehet felkiáltás, majd a befejező sorai: mindig kész vagyok arra, hogy jóakarátú emberektől tanuljak, és ezek között egyházam Szent Hittani Kongregációjától még inkább, és esetleg helyesbíteni magam, hogy Jézus igazságait egyre jobban megismerjem.

Pozitív patthelyzet

A választ követően a Bokor ügye mindmáig patthelyzetben van. Róma nem tett újabb lépéseket. Lécai bíboros halálával megüresedett az esztergomi érseki szék. Utódja, Paskai László bíboros elődjétől több tekintetben eltérő politikát folytat. Az ügy döntésre juttatását nem tekinti életfeladatának. Legalábbis a jelekből erre lehet következtetni. Mára sokat változott az államhatalom szemlélete és gyakorlata is. Pozitív változásoknak lehetünk tanúi az eddig még csak nem is túrt társadalmi mozgásokkal, az egyházakkal szemben is. Egy országban, ahol pártok megalakulásáról folyik nyíltszíni vita, ahol rég halálra ítélt s halottnak hitt egyesületek élednek újjá, és újak születnek, s ahol súlyos erkölcsi és gazdasági bajok borzolják a társadalom közérzetét, újszerű megítélés alá esnek az egyházak tevékenységei is, az egyházon belüli önszerveződésű kicsoportok is.

Már régen nincsen szó a bázisközösségek direkt állami üldözéséről, s nincsen szó arról sem, hogy közvetten, azaz az egyház útján akarják ezeket a közösségeket felszámolni. Legalábbis tűri az állam őket. Lehet, hogy nem szívesen, de mégis tűri. Ugyancsak pozitív szemléleti változás következett be az emberi jogok skálájának szélességéről alkotott államhatalmi nézetekben is. A lelkiismereti szolgálatmegtagadás — az emberi, a lelkiismereti szabadság jogán — rövidesen törvény formájában biztosított lehetőséggé válhat. S ez akkor is öröndetes, ha a törvénytervezet paramétereivel vitakozni szükséges, és mert azok továbbra is büntető jellegűek.

Tulajdonképpen a magyar katolikus egyház álláspontjában is pozitív szemléleti változások tanúi lehetünk. Gyulay Endre Csanádi püspöknek a *Magyar Hírlap* ban megjelent cikke felhívja a figyelmet az egyház ellen elkövetett súlyos bűnökre, amelyeknek az egész társadalom kárát látta.

Paskai László bíboros a miniszterelnökkel folytatott tárgyaláson szót emelt a lelkiismereti szolgálatmegtagadók ügye mellett, meghaladva ezzel saját korábbi álláspontját, meghaladva azt a püspöki kar által közzétett nyilatkozatot, amely még Lécai László bíborossága alatt született, s az interregnum alatt látott napvilágot a sajtóban.

Ugyanakkor a Bokor a bázisközösségek létrejöttének egyik, ha nem első fecskéje, a lelkiismereti szolgálatmegtagadás katolikus úttörője még mindig *persona non grata*. Bulányi viseli továbbra is az egyházi büntetéseket, a Bokor tagjai még mindig nemkívánatos személyek a katolikus templomokban. Sem saját rendezvények tartására, sem a pasztorális munkában való legális részvételre nincs lehetőségük. Az elmúlt évek során elhangzott, sajtóban megjelent vádak tömegével szemben továbbra sincs módjuk válaszolni. S rehabilitálásuk érdekében mások sem közöltek még egyetlen sort sem.

Csodálkozni természetesen nincs miért. Nincs,

mert nem csak a Bokrot nem rehabilitálják. Jobbára profán személyek kezdik feszegetni az elmúlt negyven esztendőben az egyházzal történeteket. A magyar egyház még az öt ért sérelmek számbavevésére is túlságosan benuult. Még inkább benuult annak elismerésére és nyilvánosságra hozására, hogy az egyházat ért sérelmeknek nemcsak elszenvedője, hanem eszköze-végrehajtója volt, olykor a hatalom kívánságait messze túl is teljesítve. Nem esik szó a Jézusért, az egyház érdekeiért börtön viseltek, meghurcoltak egyházon belüli kálváriájáról általában sem. Nemcsak a Bokor vonatkozásában. A buzgó papok munkáját lehetetlenné tevő áthelyezések sorozatáról, a keretből kitételükről, a buzgó kispapok föl nem szenteléséről stb. nem szól a krónika. De nem csodálkozhatunk azért sem a némaságon, mert ami a profán társadalomban végbemegy a közelmúlt tényeivel való szembesülés jegyében, az legtöbbször az érintettek kezdeményezésére történik. Ha nincs kezdeményező, nincs tisztánlátás. A Bokor tehát kezdeményezett. 1988. október 17-én levelet intézett Paskai László bíboroshoz közel 100 aláírással. Ebben a Bokort, kiváltképpen Bulányi Györgyöt ért támadások és egyházi elítélés nélkül érvényben tartott egyházi büntetések jóvátételének szükségességére hívták fel a bíboros figyelmét. Tették ezt annak tudatában, hogy a távolabbi és a közelmúlt történéseinek legfeljebb részese, s nem kezdeményezője volt Paskai bíboros. Tették abból a megfontolásból, hogy a bíborosi szék elnyerésével örököse lett nem általa kezdett, ám általa befejezést nyerhető s talán nyerendő ügynek. Tették, csak a maguk ügyére korlátozva felhívásukat. Holott nagyon is tisztában vannak vele, hogy a bíboros öröksége a Bokor ügyénél súlyosabb, mert a katolikusok sokkal szélesebb körét érintő problémák megoldása. Kaptak is választ rá a bíborostól. E válasz szerint a Bokornak tudnia kell, hogy nem és nem csak az államhatalom nyomására, annak intoleranciája következtében állt elő a jelenlegi helyzet: a hierarchia és a Bokor között lévő feszültség. Minősíti a levél hangvételét és a benne foglalt kívánságot: a rehabilitációra támasztott igényt. Állítja, hogy ő személyében dialógust kínált fel. Ez állítás igaz. Am rövid, s ez ideig sikertelen története külön tanulmányt igényelne. S végül megállapítja, hogy az aláírók számából következően nemcsak a Bulányival kezdeményezni próbált dialógus kudarcáról van szó, hanem a Bokor egésze is dialógusra képtelennek látszik. Megoldásként javasolja, hogy a Bokor találja meg az egyházat megosztó feszültség felszámolásának új időkhöz illő új útját.

Talán ennek az írásnak a nyilvánosságra jutása lehetne ez az új időkhöz megfelelő új út. Talán új út lehet, ha szembesül az egyház egy kikerülhetetlen kérdéssel: lehet-e glasznoszty az egyházban? Az egyház nyelvén megfogalmazva: Lehet-e aggiornamento a magyar egyházban anélkül, hogy elmérgesedett ügyeknél ne tekintsünk vissza az elmérgesedés okaira? Lehetséges-e meg-

újulás anélkül, hogy ne lássuk világosan, miféle események sorozata vezetett odáig, ahol ma tartunk? Lehetséges-e élet, tiszta, mérgezetlen levegő, ha nem mondjuk ki, hogy az, ami ma szabad, esetleg támogatott is, az tegnap büntetendő volt? Lehet-e közmegegyezés egyházban és társadalomban, ha csak azoknak szabad s támogatott tenni és mondani azt, ami korábban tiltott volt, akik tegnap még csak azt tették, ami szabad vagy esetleg megtűrt volt? Azok azonban, akik tegnap tiltás és büntetés ellenére is gondolták, mondták, tették, amit mára tűrnek és olykor támogatnak is, azok nem kapnak elégtételt, sem cselekvési teret?

1989.

MUSTÓ PÉTER SJ

„*Boldogok, akiket az igazságért üldöznek: övék a mennyek országa.*”
(Mt 5,10)

KEDVES GYURKA!

Már még azt hiszed, hogy nem akarok neked válaszolni, vagy megharagudtam májusi leveled miatt! Szó sincs róla! Szégyellem és sajnálom, hogy nem válaszoltam azonnal, mert gyors válasszal jobban ki tudtam volna mutatni baráti érzéseimet irántatok, mint most itt szavakkal. Hallgatásom miatt nem akarok sokat magyarázkodni. Csak annyit, hogy ebben az évben kétszer erős bronchitisem volt, azután költöztem, majd helyettesítettem egy rendtársamat távol innen, Cali városában. Ennek ellenére írhattam volna. Nem tettem. Most itt vagyok. Tegnap másoknak írtam, ma neked válaszolok. Leveled itt fekszik előttem.

Legelőször is szeretném leszögezni, hogy Téged és titeket, meggyőződéseket és álláspontokat tisztelem, becsülöm, szeretem, és nagyon komolyan veszem. Személyesen az én hivatásom talán egy kicsit más, mint a tied, több mindenben nem vagyok olyan következetes, vagy néhány dolog nekem igen fontos, amit Te inkább háttérbe helyezel, és megfordítva. De örülnék, ha barátotok lehetnék. Igaz, talán nem egészen ugyanazokon az utakon járunk, hanem különböző világban, más helyzetekben, de ha nem tévedek, egy célért élünk.

A leveled végén kezdem:

Hogy Te magadat és a magyarországi Bokorközösséget az üldözött Jézussal és a prófétákkal hasonlítod össze, abban semmi rosszat nem látok. Mivel mind az állami hatóságok, mind az Egyház legfontosabb képviselői részéről támadást, mellőzést, elhatárolódást tapasztaltok, vigasz számotokra, hogy az igazi próféták, Jézus és követői is igen gyakran üldözés, megvetés, lebecsülés vagy kinevetés áldozatai voltak. Erről szól a Hegyi beszéd, ez a történelmi valóság.

Közép-Amerikában bérgyilkosok, az úgynevezett halálsvadronok az utóbbi években körülbelül ötven papot, apácát, rengeteg katekistát, összesen mintegy

százezer keresztényt gyilkoltak le, sokat közülük a legembertelenebb és legkegyetlenebb kínzások után. Hasonlóképpen történik ez sok más dél-amerikai országban, mint Argentínában is az utolsó katonai diktatúra alatt. Ez számomra annak a jele, hogy ők mártírok, és közelebb vannak Jézus személyéhez és tanításához, mint azok a papok és főpapok, akik saját paptársaikat jelentik fel a katonai hatóságoknál, és rendszeresen koccintanak a hatalmon levőkkel.

Jézussal, az ő sorsával való összehasonlítást egyáltalán nem tartom gögnek. Sőt, ha szolgálai vagyunk, velünk sem bánnak jobban, mint vele, mert „ahol én vagyok, ott lesz az én szolgálóm is” (Jn 12,26). Ha üldöznek benneteket, jele lehet annak, hogy valószínűleg a próféták útját járjátok.

Ami Dél-Amerikában a fegyverfogást, vagyis a keresztények álláspontját illeti a fegyveres lázadással szemben, arról a következőket szeretném mondani. Ha szavaim nem is teljesen átfogó képet nyújtanak az itteni véleményekről, kívülről nézve a nemzetközi sajtó sokszor úgy ír, mintha a dél-amerikai keresztények lelkesednének az öldöklésért, gyilkolásért, fegyverek használatáért. Ez a sajtó az Egyesült Államok kezében van, annak szolgál. Érdeke, hogy az ellenzékét mindig karikatúrában, eltorzítottan mutassa be. Így aztán jogosan elítélhetik őket. A sajtó hírverése a dél-amerikai keresztényekről egyáltalán nem felel meg a valóságnak. A szabadság teológiájának képviselői, Msgr. Romero, akít meggyilkoltak, és mások is a legerősebben elítélik az erőszakot és a fegyverfogást.

De nem mennek olyan messzire, mint Te, barátaid a Bokorból és én magam is, aki mindig a katonai szolgálat megtagadása mellett foglalok állást. A dél-amerikai keresztények általában inkább a hagyományos teológiát követik, ami szerint jogos lehet a háború, sőt bizonyos történelmi helyzetekben a zsarnok meggyilkolása is. Az Egyházban a nagy többség mindig jogosnak tartotta a védekezést még fegyver használatával is, mint legutolsó, végső eszközt. Kell-e említenem a fegyverek megáldását?

Msgr. Romero, El Salvador érseke előbb nem támogatta a közép-amerikai állam polgárháborújában a fegyveres lázadókat. De amikor egyik plébánosát és barátját, a jezsuita Rutilio Grandét a katonák meggyilkolták, belátta, hogy állást kell foglalnia a teljesen korrupt, erőszakos és igazságtalan kormányhatalommal szemben. Végül is azért gyilkolták meg, mert utolsó vasárnapi prédikációjában azt követelte a katonáktól, hogy hagyják abba a véres elnyomást. „Isten nevében megparancsolom nektek, hagyjátok abba az öldöklést!” Másnap reggel a szerzetesnővérek kápolnájában a felajánlás alatt lőtték agyon. Amint kiderült, a tiszték kisorsolták egymás között, melyiküknek jár a tisztség, hogy ezzel a lázadó püspökkel végezzen.